

охоронних органів у боротьбі зі злочинністю та іншими правопорушеннями», у якому, на нашу думку, необхідно: по-перше, навести вичерпний перелік правоохоронних органів України, на яких буде розповсюджуватися зазначений Закон; по-друге, визначити поняття координації діяльності правоохоронних органів її принципи, мету та завдання; по-третє, визначити правовий статус координуючого органу (його завдання, функції, повноваження); по-четверте, визначити напрямки та форми координації.

Список літератури: 1. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / [за заг. ред. О. М. Бандурки : монографія. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 368 с. 2. Про вдосконалення координації діяльності правоохоронних органів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю : указ Президента України від 12 лют. 2000 р. № 229. 3. Білоус В. Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / В. Т. Білоус. – Ірпінь : Нац. акад. держ. податк. служби України, 2004. – 444 с. 4. Махнин В. И. Основы управления в органах безопасности : учебник / Махнин В. И. / отв. ред. Б. С. Тетерин. – М. : Изд-во И. И. Шумилова, 2001. – 183 с. 5. Литвинов О. М. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Литвинов О. М. – Х., 2002. – 276 с. 6. Косюта М. В. Проблеми та шляхи розвитку прокуратури України в умовах побудови демократичної правової держави : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / М. В. Косюта. – О. : ОНЮА, 2002. – 467 с. 7. Координаційна діяльність прокуратури по боротьбі зі злочинністю : метод. мат. Генеральної Прокуратури України. – К. : ГПУ, 2006. – 8 с. 8. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / Плішкін В. М. ; за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : НАВСУ, 1999. – 702 с. 9. Пам'ятка прокурорам з питань координаційної діяльності по боротьбі зі злочинністю, підготовлена прокуратурою Сумської області. – Суми, 2006. – 9 с. 10. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) / Цветков В. В. – Х. : Право, 1997. – 164 с. 11. Бандурка А. М. Преступність в Україні: причини і протидія : моногр. / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко. – Х. : Основа, 2003. – 368 с. 12. Организация работы городской (районной) прокуратуры : метод. пособ. – М. : НИИ при Генпрокуратуре РФ, 2001. – 311 с. 13. Организация работы в органах прокуратуры : навч. посіб. – Х. : НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2001. – 195 с. 14. Мичко М. І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / М. І. Мичко – Х. : НЮАУ імені Ярослава Мудрого, 2001. – 376 с. 15. Корнякова Т. В. Прокуратура і органи позавідомчого контролю: нагляд і взаємодія : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. – О. : ОНЮА, 2004. – 216 с. 16. Шинда В. И. Научная информация по вопросам борьбы с преступностью / Т. В. Корнякова : выступление на совместном заседании Совета по вопросам теоретического характера и Координационного бюро теории социальной законности и прокурорского надзора. – М., 1989. – № 117. – 56 с.

Надійшла до редакції 15.10.2008

УДК 343.98

С. П. Лапта

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПЕРТНИХ ВИСНОВКІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Стаття присвячена проблемам використання експертних висновків на початковому етапі розслідування злочинів. На основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених визначені основні цілі використання висновків судових експертів на даному етапі. Розглянута проблема використання інформації, отриманої експертним шляхом, для обґрунтування затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Статья посвящена проблемам использования экспертных заключений на первоначальном этапе расследования преступлений. Статья посвящена проблемам использования экспертных заключений на первоначальном этапе расследования преступлений. На основе анализа научных работ отечественных и зарубежных ученых определены основные цели использования заключений судебных экспертов на данном этапе. Рассмотрена проблема использования информации, полученной экспертным путем, для обоснования задержания лица, подозреваемого в совершении преступления.

The article is devoted to problems of using of experts statemets during initial stage of crime investigation. Basing on analysis of scientific works of native and foreign scientists, author determined main aims of using of experts statemets during the idem stage. Athor also examined the problem of using of information from experts statemets for substantiation of arest of a suspected person.

Діяльність слідчого, пов'язана з призначенням експертизи, спрямована на використання встановлених даних у доказуванні певних обставин, що стосуються конкретної справи. Проблеми використання доказів під час розслідування злочинів в різні часи розглядалися багатьма вченими, такими, як А. Ю. Ароцкер, В. Д. Арсенєв, А. Р. Белкін, Р. С. Белкін, Г. Ш. Берлянд, А. І. Вінберг, В. Я. Колдін, І. М. Можар, Ю. К. Орлов, Н. І. Порубов, М. Я. Сегай, В. О. Степугенкова, О. Р. Шляхов, М. Г. Щербаківський, І. Я. Фрідман тощо. Однак, на наш погляд, окремі проблеми використання результатів судових експертиз на досудовому слідстві потребують більш ретельного вивчення. Зокрема детального розгляду потребує питання щодо цілей використання результатів судової експертизи на початковому етапі розслідування. Виходячи з цього **загальну проблему**, якій присвячена стаття, можна визначити як підвищення ефективності розслідування злочинів, а **окрему проблему** – підвищення ефективності використання експертних висновків під час розслідування злочинів. **Метою** статті є:

- 1) розгляд особливостей та цілей використання експертних висновків на початковому етапі розслідування злочинів;
- 2) визначення шляхів ефективного використання висновків експерта під час розслідування злочинів.

Перш ніж перейти до розгляду питання щодо цілей використання експертних висновків, проаналізуємо ситуацію, в якій слідчий перебуває на початку розслідування злочину. Характерною, навіть визначальною рисою є те, що одразу після порушення кримінальної справи слідчий має у своєму розпорядженні тільки первинні, вкрай обмежені відомості про злочин. Як зазначається у спеціальній літературі, здебільшого початковому етапу розслідування властивий стан інформаційної невизначеності, причинами

якого є дефіцит часу, обмежена кількість джерел доказової та орієнтуючої інформації, неперевірені відомості, якими володіє слідчий, давність учиненого злочину тощо. [1, с. 90]. При проведенні початкових слідчих дій багато істотних обставин справи є нез'ясованими, відсутні об'єктивні дані, що дозволяють робити будь-які висновки про механізм злочину, про особу злочинця й тощо. У той же час інформація про особи винних може міститися в самій обстановці місця події [2, с. 73–75]. Такими джерелами є пошкодження на перешкодах і засобах замикання, сліди ніг, рук та інших частин тіла, сліди насильства на тілі потерпілого. Крім того, даною інформацією можуть бути різного роду біологічні сліди, виділення організму людини (волосся, кров, клапті шкіри, мікросліди), а також різні предмети, залишені на місці події (зброя злочину, речі, одяг, їхні окремі частини) [3, с. 43]. Тому на цьому етапі розслідування велике значення має своєчасне призначення і проведення судових експертиз, що використовуються для побудови і перевірки загальних і окремих слідчих версій.

Призначуваним слідчим на початковому етапі розслідування експертизи спрямовані на виконання, в першу чергу, діагностичних завдань [4, с. 73–75]. До такого роду завдань можна віднести встановлення часу події, механізму дії, яка відбулася, способу дії даної особи, встановлення окремих властивостей, які стосуються людини, речей, тварини. Експерт діагностує досліджуване ним явище і дає аргументований висновок, який має доказове значення як причинно пов'язане з досліджуваною подією злочину.

У науковій літературі наголошується на важливому значенні судових експертиз для встановлення особи злочинця. Можна виділити значну кількість питань, на які експерти можуть відповісти ще до появи підозрюваного. Ці дослідження дозволяють звузити коло пошуків, полегшують і прискорюють розшук причетних до розслідуваної події об'єктів та осіб. Інформація, що міститься у висновку експерта, заснованому на початкових матеріалах справи, використовується для встановлення події злочину, правильної його кваліфікації, сприяє успішному пошуку злочинця. Наприклад, висновок судово-медичного експерта допомагає слідчому встановити, чи мала місце насильницька смерть, чи це була смерть від нещасного випадку, визначити час настання смерті та вид зброя, яким спричинені тілесні ушкодження. Криміналістичними дослідженнями визначається вид транспортного засобу, що зник з місця події, тощо. Так, завдяки висновку судово-медичного експерта у справі з обвинувачення Ш. у вчиненні вбивства слідчим було встановлено, що в даному випадку мало місце вбивство (удушення руками за шию) з наступним інсцену-

ванням загибелі потерпілої у результаті нещасного випадку (падіння горлом на бильце ліжка).

Висновки, пов'язані з установленням тотожності, істотно впливають на процес конкретизації версії про вчинення серії злочинних посягань тими ж самими особами [5, с. 73]. Цінність експертизи, проведеної до встановлення злочинця, в тому, що він не знає про її призначення і не ознайомлений з її результатами. У цій ситуації слідчий може вільно оперувати отриманою інформацією в цілях її найбільш ефективного використання. Характер використання такого роду відомостей значною мірою пов'язаний з тим, які результати були отримані експертом.

Слід зазначити, що часто докази, здавалося б, беззаперечно вказують на вчинення злочину певною особою (сліди крові, виявлені на одязі підозрюваного, зброя, виявлена за місцем його проживання тощо). Однак вони потребують спеціального дослідження і без висновку експерта часто не можуть мати доказової сили. Так, наприклад, не заперечуючи наявності замитих плям крові, підозрюваний може стверджувати, що кров, замита на його сорочці, – його власна і є наслідком кровотечі з носа, або що виявлена в нього зброя зіпсована і не може стріляти. Тому виявлені в результаті розслідування сліди і речові докази вчинення вбивства, спричинення тяжких тілесних ушкоджень, розбійного нападу та зґвалтування необхідно направляти на експертизу для отримання за ними науково обґрунтованого висновку. Крім того, необхідно мати на увазі, що деякі сліди і речові докази для встановлення їх зв'язку з розслідуваною подією взагалі потребують спеціального дослідження і за відсутності такого ніякої доказової сили не мають. Наприклад, сліди пальців рук, виявлені на місці вбивства, будуть мати доказове значення тільки в тому випадку, якщо у висновку дактилоскопічної експертизи буде вказано, що вони залишені підозрюваним.

Згідно зі ст. 22 КПК України слідчий зобов'язаний вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи. Це положення поширюється і на випадок затримання особи у порядку ст. 106 КПК України, де у забезпеченні обґрунтованості затримання важливу роль відіграють висновки судових експертів. У ст. 106 КПК України зазначається, що особа може бути затримана у випадку, коли її застали при вчиненні злочину або безпосередньо після його вчинення; коли очевидці, в тому числі й потерпілі, безпосередньо вкажуть на дану особу, засвідчивши, що саме вона вчинила злочин; коли на особі або в її житлі буде виявлено явні сліди злочину. Однак не завжди можна стверджувати, що сліди, виявлені на особі або в її житлі, мають причинний зв'язок зі злочинною поді-

сю. Як вже зазначалося, не володіючи спеціальними знаннями, слідчий не може визначити, чи є плями на одязі підозрюваного плямами крові, чи залишені відбитки пальців на ножі, виявлено-му в трупі, підозрюваним тощо. Ці питання потрібно з'ясувати, оскільки їх вирішення буде сприяти швидшому розкриттю злочину як у випадку причетності особи до злочину, так і тоді, коли з'ясується, що сліди, виявлені на особі або у її житлі, не мають відношення до злочину. За допомогою експертних досліджень можна встановити, що на одязі затриманого дійсно є сліди крові, що ніж, знайдений при ньому або в його помешканні, відноситься до холодної зброї і також має на собі сліди крові, пальцеві відбитки, волокна тканини з одягу потерпілого тощо. Кримінально-процесуальним законом прокурору надається 48 годин для перевірки обґрунтованості затримання особи і дачі санкції на взяття під варту або звільнення затриманого. Тому ми вважаємо, що застосування судових експертиз на даному етапі може стати важливим інструментом для перевірки обґрунтованості затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину.

З нашої точки зору, використання експертних висновків, порівняно з іншими доказами для забезпечення обґрунтованості затримання особи, не є специфічним. Складним моментом є те, що результати досліджень потрібні слідчому якнайшвидше (термін затримання не може перевищувати 72 години), але при цьому вони повинні бути якісними. У зв'язку з тим, що експертні дослідження повинні бути проведені у стислі строки, Л. В. Франк пропонував наступне [6, с. 54]:

1) слідчому необхідно ретельно продумати формулювання питань експерту, щоб уникнути зайвої витрати його сил і часу. Питання повинні бути спрямовані на відшукування зв'язків з головним фактом, що має безпосереднє значення для забезпечення обґрунтованості затримання підозрюваного;

2) доцільно в необхідних випадках зробити експертизу поетапно: за основними питаннями дати висновок в екстреному порядку, за другорядними – у межах звичайних термінів;

3) криміналістична експертиза з метою перевірки обґрунтованості затримання повинна, якщо є можливість, на певних стадіях проводитися у присутності слідчого, а в деяких випадках і у присутності самого підозрюваного. Це дає можливість швидко усунути труднощі експерта при недостатньому обсязі порівняльного матеріалу, неясності питань, виявленні в процесі дослідження нових, не передбачених слідчим обставин;

4) як правило, при проведенні експертизи об'єктів, які підлягають терміновому дослідженню, необхідно уникати методів, пов'язаних із видозміненням або знищенням об'єктів, тому що неві-

домо, які види експертиз у ході подальшого слідства потрібно буде ще робити;

5) вирішальними чинниками у швидкому проведенні криміналістичної експертизи при перевірці обґрунтованості затримання підозрюваного є висока техніка й ефективна методика дослідження, засновані на сучасних досягненнях науки і техніки.

З цими рекомендаціями загалом можна погодитись, хоча вважаємо за потрібне зробити деякі зауваження:

– вищевказані рекомендації можна віднести не тільки до криміналістичних, але й до інших судових експертиз: наркотичних засобів, вибухотехнічної, ґрунтознавчої тощо;

– скоріше за все, для забезпечення обґрунтованості затримання особи (а фактично, для проведення дослідження у дуже стислі терміни) придатні методи, що мають певні характеристики. Вважаємо, що вони повинні бути такими, які можна провести у стислі строки без суттєвого зниження якості експертних висновків, тоді як незначне зниження якості в умовах терміновості, на нашу думку, є неминучим. Методи дослідження повинні бути не тільки ефективними, але й ретельно розробленими, науково обґрунтованими і надійними (так званими експрес-методами). Простота і надійність методики є запорукою того, що терміновість проведення експертизи не призведе до втрати якості її результатів. Якщо ж слідчий дійде висновку, що термінове проведення експертизи може призвести до значного зниження якості експертного висновку або до неможливості проведення інших експертиз цих об'єктів у майбутньому, від такого термінового проведення експертизи слід відмовитись і обґрунтовувати затримання підозрюваного іншими шляхами. Крім того, швидше будуть проводитися дослідження, які не потребують пошуку і подання порівняльних зразків, тобто в першу чергу, як ми вважаємо, доцільним буде виконання діагностичних завдань;

– складність проведення таких досліджень зумовлена, перш за все, складністю їх організації, що пов'язано з їх позачерговістю.

Таким чином, враховуючи вищевказане, можна зробити висновок, що основними цілями використання експертних висновків, характерними для початкового етапу розслідування злочинів, є: 1) установлення події злочину, правильна його кваліфікація; 2) побудова та перевірка версій; 3) звуження кола пошуків особи, яка вчинила злочин; 4) забезпечення обґрунтованості затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину. Серед особливостей використання інформації, отриманої експертним шляхом, слід виділити направленість, насамперед, на встановлення особи злочинця та знаряддя злочину, а в деяких випадках – на підтвердження самої події злочину або вчинення кількох злочинів одними й тими ж особами.

Істотне значення має широка свобода слідчого у виборі тактики використання інформації, отриманої експертним шляхом, у ситуації, коли експертиза проведена до появи у справі підозрюваного.

На наш погляд, перспективним напрямком досліджень є визначення особливостей використання висновків судових експертів на наступному та заключному етапах розслідування злочинів.

Список літератури: 1. Авраменко И. А. Анализ исходной информации на начальном этапе расследования / И. А. Авраменко // Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы. – 1992. – Вып. 9. – С. 86–93. 2. Федоров Ю. Д. Значение экспертиз для исследования и закрепления данных, добытых в ходе осмотра места происшествия, по делам об убийствах / Ю. Д. Федоров // Рефераты докладов второй научной конференции Ташкентского НИИСЭ, посвященной вопросам судебной экспертизы. – Ташкент, 1961. – С. 73–75. 3. Облаков А. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации / Облаков А. Ф. – Хабаровск, 1985. – 88 с. 4. Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений : науч.-практ. пособ. / Корухов Ю. Г. – М. : НОРМА–ИНФРА–М, 1998. – 288 с. 5. Аленин Ю. П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика : монографія / Аленин Ю. П. – Одесса : Юрид. ин-т ОГУ, 1996. – 267 с. 6. Франк Л. В. Задержание подозреваемого и криминалистическая экспертиза / Л. В. Франк // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы. – Душанбе, 1962. – С. 42–55. – (Сб. 1).

Надійшла до редколегії 01.04.2009

УДК 343.11

С. О. Прутяний

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАК ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті розглядаються кримінологічні ознаки професійної злочинності. Аналізуються основні підходи щодо визначення професійної злочинності. Здійснюється розмежування професійної злочинності та рецидивної і організованої.

В статье рассматриваются криминологические признаки профессиональной преступности. Анализируются основные подходы по отношению к профессиональной преступности. Осуществляется разграничение профессиональной преступности и рецидивной, а также организованной.

The paper is devoted to the problem of criminological features of professional crimes. Major approaches towards defining the term of professional crime are analyzed. Differences between professional criminality and repeated or organized one are determined.

Проблема професійної злочинності не є новою як для вчених-кримінологів, так і для працівників правоохоронних органів. Незважаючи на офіційні заяви про те, що злочинність в часи соціалізму йшла на спад, фактично завжди існували та існують особи, для яких вчинення злочину є основним видом заняття, способом життя. Більше того, існування таких видів злочинності, як сучасна організована та професійна, дозволяє зробити висновок про те, що, окрім державної структури влади, існує ще одна, навіть більш організована, – злочинний світ. У цьому світі є: законодавча, ви-